

תקשורת ונסיגה דמוקרטית: חבט שמרני

שגיא ברמק*

לדעתם של נדיב מרדכי ושגיב ברהום, בישראל ניכרים תסמינים מובהקים לנסיגה דמוקרטית, ויש עדויות מוחשיות לניסיונות השתלטות שלטונית על התקשורת. המאמר, המציע מערכת קונספטואלית הנוגעת לקשר בין השתיים, מרים תרומה לשדה המחקר המתרחב שעניינו נסיגה דמוקרטית לנוכח אתגר הפופוליזם. יותר מכך: זהו ניסיון בלימה מעשי; תרומה למה שהמחברים מזהים כאיום ממשי על החוסן הדמוקרטי הישראלי, שכן "מרגע שמתגבש סדר מוסדי חדש, שבו לממשלה שליטה מוגברת בשדה התקשורת, התקשורת עצמה הופכת לכלי בשירות הפרויקט הפוליטי וחיוזק כוחו של השלטון".

המפה הקונספטואלית המוצעת לקורא מפורטת ומקיפה. אולם היא גם עמוסה בהטיות אידיאולוגיות ובהנחות יסוד שנויות במחלוקת הפוגמות בחוזק הטענות. יתרה מכך, דומה שהניסיון הזה לגונן על התקשורת מפני המבקשים לכאורה להסיג את הדמוקרטיה לאחור עלול בעצמו להעמיד בסכנה את חופש הביטוי והתקשורת בישראל.

נתחיל ביסודות. המאמר מבוסס על הנחה שהמחברים אינם מטילים בה ספק, ולפיה, בדומה למדינות אחרות, מתרחשת בישראל "נסיגה דמוקרטית". אני מתכוון להתעכב על אקסיומה זו, המשותפת לרבים בעולם האקדמי שאינם רואים בפופוליזם ימני ביטוי של דמוקרטיה בפעולה אלא דווקא איום על הדמוקרטיה. רק אציין כי את מה שהמחברים מזהים כניסיון עקבי מצד הרשות המבצעת להעצים את כוחה תוך סיכון הדמוקרטיה, שמרנים מזהים כתנועה פוליטית המבקשת לענות על "גירעון דמוקרטי" חמור שהינו תוצר של "משפטיזציה" מואצת של הפוליטיקה, נדידת סמכויות שלטוניות לגופים בירוקרטיים, וכן לכידה אידיאולוגית של מוסדות כגון האקדמיה והתקשורת. עלינו להיזהר מאוד שלא להפוך קביעות הנחזות למדעיות לארסנל המייצר מסגור מוטא מראש של השיח האקדמי והפוליטי.

* ד"ר שגיא ברמק, "העורך הראשי של כתב העת 'השילוח', מכון ארגמן ללימודים מתקדמים (sagibarmak@gmail.com)

נעבור עתה לתזה המרכזית, המבקשת לאפיין את הנסיגה הדמוקרטית בתקשורת. מפאת קוצר היריעה, בחרתי להגיב רק לשלושה סעיפים שמעלים המחברים, ולהסתפק בהערות שידגימו את החד־צדדיות בקביעותיהם.

ראשית, לפי מרדכי וברהום, השידור הציבורי הוא הקורבן הראשון של המתקפה הפופוליסטית: הפופוליסטים רואים בשידור ציבורי עצמאי מכשול לכוח והשפעה ועל כן מבקשים לקצץ את כנפיו, לחבל בעצמאותו ואף לסוגרו כליל. תיאור זה מתעלם משאלות הניצבות בלב הוויכוח הציבורי: האומנם צריך לקיים שידור ציבורי? האם השידור הציבורי, במתכונתו הנוכחית, מוטה? אילו אפיקי השפעה יש לקבוצות שונות בציבור, להבדיל מחברי אליטה מקושרת, על תכניו? האם ראוי שהצבא יחזיק בתחנת רדיו המשדרת תכנים פוליטיים? שאלות אלו אינן "מתקפה על השידור הציבורי", כשם שתהיות על הצורך לסבסד ישיבות אינן "מתקפה על עולם התורה". לטעמי, ניתן להיות דמוקרט ימני נלהב ובו בזמן לתמוך בסגירתו של השידור הציבורי, בניגוד לטענת המחברים.

ביטוי מרכזי שני לנסיגה דמוקרטית בתקשורת מזהים המחברים ב"נורמליזציה של עמדות קיצוניות בפלטפורמות מרכזיות". האיום מגיע כמובן מהימין העמוק שעבר בחסות התקשורת תהליך של "מיינסטרימינג". ואומנם, אין להכחיש שברחבי המערב אנו עדים למפלגות ימין המנסות "לאגף מימין" את מפלגות הימין הממסדיות. הדבר נכון לגבי מפלגת עוצמה יהודית בישראל כשם שהוא נכון לגבי מפלגת רפורמה בבריטניה.

אולם, זהו היבט תמוה במיוחד במאמר. בדמוקרטיה חופשית המבוססת על תחרות פוליטית, לשום מפלגה או עמדה אין מונופול, לא על במות תקשורתיות ולא על קולו של הציבור. כשם ששלטון מרכזי־ימין או מרכז־שמאל איננו הביטוי הדמוקרטי הלגיטימי היחיד, כך גם המיינסטרים הפוליטי אינו מהות קבועה אלא זרם מתפתח ומשתנה של עמדות פוליטיות המתכתבות עם אתגריה הקונקרטיים של קהילה פוליטית נתונה. מיותר לציין כי דמוקרטיה עניינה העמדת חלופות. בניגוד לטענת מרדכי וברהום, חלופות פוליטיות אלו הן ביטוי לדמוקרטיה בפעולה, ולא איום על הדמוקרטיה הזקוקה נואשות ל"שומרי סף".

בהקשר זה, הנקודה המשונה ביותר בעמדת המחברים היא התעלמותם הגורפת מנורמליזציה של "עמדות קיצוניות" מצד אחר. במפתיע, אין במאמר ולו התייחסות אחת להקצנה חסרת התקדים של השיח הרעיוני והפוליטי בשמאל. האם, לשם הדוגמה, השיח המגדרי, והטרנסג'נדרי בפרט, אינו בגדר "נורמליזציה של עמדות קצה"? הרי לפני דור אחד איש לא היה מעלה על דעתו לטעון כי "אשה טרנסג'נדרית

היא אישה". מדוע נדרשו מרדכי וברהום לדוגמה של איתמר בן גביר ולא למקרה של עופר כסיף המגדיר עצמו קומוניסט?

שלישית ואחרונה אתייחס למה שהמחברים מתארים כ"מעקף פוליטי של התקשורת המסורתית באמצעות הרשתות החברתיות". לגרסתם, מפלגות סמכותניות נוטות להשתמש ברשתות החברתיות להחלשת פלטפורמות תקשורת מסורתיות, ומתוך כך להחלשת ההסדרים הדמוקרטיים. הרשתות מהוות כר פורה לשלהוב המונים ולהפצת מידע מסולף, ומספקות לפוליטיקאים כביש עוקף לתקשורת המסורתית ואף כלי לדה-לגיטימציה שלה.

בתיאור זה יש מידה לא מבוטלת של אמת. ידוע שקבוצות שטנה עושות שימוש רב בכוחה של הרשת. אך זהו תיאור חלקי. הנקודה החשובה ביותר בנוגע לרשתות החברתיות - היותן ביטוי לדמוקרטיזציה הגדולה ביותר שידעה האנושות מאז המצאת הדפוס - נעדרת כליל מן המאמר. יתרה מכך, מאי נפקא מינה מטענת המחברים? אם מעקף פוליטי של התקשורת המסורתית באמצעות הרשתות החברתיות הוא ביטוי לנסיגה דמוקרטית, האם פיקוח מקיף מצד פוליטיקאים או סוכנויות "עצמאיות" הוא ביטוי לדמוקרטיה? מרדכי וברהום לא מציעים דפוסי פעולה, אך מכלל לאו ישמע הקורא הן. לפנינו מקרה קלאסי שבו התרופה עלולה להתגלות כגרועה מהמחלה עצמה.